

Cinquanta anys de bases americanes

El 26 de setembre del 1953 els governs del general Francisco Franco i del president nord-americà Dwight Eisenhower van firmar el Pacte de Madrid, amb el qual es van instal·lar les bases que ara han ajudat a enderrocar Saddam Hussein.

Aviat farà cinquanta anys que els governs del general Franco i del president nord-americà Eisenhower van firmar l'anomenat Pacte de Madrid, que incloïa tota una sèrie d'acords militars i econòmics, destinats a posseir una gran transcendència per a ambdós països: mentre els Estats Units reforçaven l'anomenat sistema de defensa occidental en contra de la Unió Soviètica, i iniciaven la instal·lació de bases militars en territori espanyol, el règim de Franco rebia importants ajuts econòmics i, sobretot, sortia de la situació d'aïllament internacional a què havia estat condemnat des de la fi de la Segona Guerra Mundial.

Els antecedents del Pacte. La firma dels acords entre Espanya i els Estats Units eren la culminació de tot un seguit de llargues negociacions que s'havien iniciat des del moment en què els Estats Units havien modificat la seva posició respecte al govern franquista, arran de l'esclat de la guerra freda. Certament, sota la presidència de Harry Truman, l'administració nord-americana de la immediata postguerra havia fet pinya amb la resta d'aliats a les decisions condemnatòries en contra del règim franquista: a principi del 1946 França, Anglaterra i els Estats Units havien donat a conèixer una nota tripartida de condemna al que havia estat un estret aliat d'Adolf Hitler i Benito Mussolini durant la guerra mundial.

Les pressions internacionals que hi havia en contra de Franco des de la fi de la guerra van culminar el 12 de desembre del 1946, quan l'assemblea general de l'ONU va aprovar, per 34 vots a favor, 6 en contra, 13 abstencions i una absència, una resolució en la qual es recomanava la retirada d'ambaixadors de Madrid. I els EUA, i Truman en particular, compartien a bastament aquesta actitud, fins al punt que quan al 1947 es va donar a conèixer el programa nord-americà, conegut com a pla Marshall, destinat a la reconstrucció econòmica d'Europa, Espanya en va quedar explícitament exclosa.

Però el 1947 també va ser l'any en què va començar la guerra freda: el dia 12 de març, el president Truman, amb motiu de la guerra civil que estava vivint Grècia, va afirmar que "els Estats Units han de tenir per norma el suport dels pobles lliures que es resisteixen als intents de subjugació per minories armades o de pressions externes". Exposava, així, la seva doctrina de contenció del comunisme que inaugurava la política de blocs, la bipolarització del món, destinada a mantenir-se fins al 1991. És a partir d'aquest mateix moment que es va iniciar un canvi d'actitud dels Estats Units respecte a Franco, que es va concretar, en primera instància, en la junta de caps de l'estat major de l'exèrcit nord-americà. Era evident que en l'estratègia americana d'establir un bloqueig internacional a la Unió Soviètica el règim anticomunista de Franco podia tenir un paper molt important. Ben aviat, des dels Estats Units es va criticar la política d'aïllament de Franco i es va fomentar també la progressiva normalització de relacions amb el dictador espanyol. La conversió de mitja Europa en països satèl·lit de Moscou, durant els anys 1947 i 1948, i l'esclat de la guerra de Corea, el 1950, van ser definitius perquè els Estats Units es plantegessin fermament

l'interès d'Espanya en la seva estratègia mundial.

Els primers contactes entre els Estats Units i el règim franquista es van iniciar a mitjan any 1951, i per bé que la premsa va especular ben aviat que en pocs mesos es podia arribar a un acord, les negociacions van acabar sent molt feixugues. Va arribar un moment en què semblava que fins i tot s'arribaria a la ruptura. Tot i que entre el desembre del 1952 i el juny del 1953 les posicions espanyoles i americanes es trobaven molt allunyades, finalment les dues parts van decidir destensar les posicions. Al setembre del 1953 es va signar l'acord.

El Pacte de Madrid: la instal·lació de bases americanes. El Pacte aconseguit el 26 de setembre del 1953 preveia tres acords oficials i un de secret. Els acords oficials establien un ajut econòmic, un ajut per a la defensa mútua i un conveni defensiu. El conveni defensiu era el que permetia la creació de les bases militars en territori espanyol, mentre que l'acord secret establia que en cas d'un atac sorpresa de la Unió Soviètica a Europa els Estats Units podrien utilitzar les bases espanyoles de manera immediata. El Govern espanyol en va ser informat i, d'aquesta manera, com una maniobra d'ample abast, els Estats Units van poder iniciar la construcció d'unes bases militars en territori espanyol, que a la fi de la dècada dels anys cinquanta ja s'havien convertit en bases plenament operatives. I per si mancava algun dubte sobre la docilitat del Govern espanyol als Estats Units, una nota de premsa de l'agència United Press, del 23 de novembre del 1953, deixava ben clar que "en cas d'emmagatzemar bombes atòmiques a Espanya el Govern espanyol no plantejaria la més mínima objecció".

Es van construir bases aèries i navals, algunes de les quals van passar a tenir un paper fonamental en l'estratègia defensiva del "món lliure". Eren un total de setze punts militars, els més importants dels quals eren els següents: les bases aèries es van establir a Torrejón de Ardoz, a quinze quilòmetres de Madrid, destinada a albergar el quarter general de la XVI Força aèria nord-americana i les instal·lacions del comandament del Mediterrani

CANCIONES POPULARES CONTRA LAS BASES YANQUIS

¿QUIÉN?

No olvidés americano
Mi Patria ¿quien la ha vendido?
¿Quién te ha estrechado la mano?
porque mi Pueblo sin tu cido
No olvidés americano

SEXTA FLOTA

Cartagena,
base de la VI flota.
Al viento muerir
de la Patria vendida,
la bandera yanqui flota.

OLEODUCTO

Negra arteria
del brazo de la agresión
Culebra yanqui que sube
desde Rota a Zaragoza
patando por Torrejón

RADAR USA

Metalico girasol
Innecesaria oreja levantada
No existe el agresor
que justifique tanto girar
en el aire de España

RAMPA DE LANZAMIENTO

Arquitectura inútil
que empurra el olivo.
¡Que se seque la guerra
que te erigió en mi Patria,
y la que te ha traído!

65 DIVISION

General americano de Torrejón
España no quiere la bomba,
ni el avión de reacción.
¡Vete, cabrón, de Torrejón
con tu 65 división!

EL TEMPS

occidental; a Morón de la Frontera i San Pablo, a Sevilla, i a Garrapinillos, a Saragossa. La base aeronaval de Rota, a Cadis, es va convertir en una de les més importants d'Europa, ja que disposava d'instal·lacions subterrànies per albergar submarins nuclears del tipus de Polaris.

Hi havia, a més, bases marítimes al Ferrol i a Cartagena, destinades a dipòsits de combustible i de municions, respectivament, molls exclusius al Port de Barcelona, a Maó —amb dipòsits per a combustible destinat a submarins i destructors—, etc. Tot un entramat que incloïa estacions de radar, com el que es va instal·lar al Puig Major, a Mallorca, i emissores de ràdio, com la Ràdio Liberty, a la platja de Pals, al Baix Empordà, que es va començar a construir al 1957 i que emetia cap a l'URSS i l'Europa de l'Est.

Si bé les bases eren de sobirania espanyola, a la pràctica gaudien de completa autonomia i, a banda de l'acord secret, els nord-americans disposaven de discreció absoluta per acumular els mitjans militars que consideressin oportuns. L'amenaça nuclear, a partir d'aquest moment, com es va posar de relleu amb l'accident

Al·leluies contra les bases nord-americanes, publicades a la revista *Horizonte Español*, editada per Ruedo Ibérico, l'any 1972.

Dalt, el general Franco passa revista als avions de l'ala de caça de la base de Torrejón de Ardoz, a només quinze quilòmetres de Madrid, l'any 1958. A sota, la base de Morón (Sevilla), encara força activa avui dia.

de Palomares (Almeria), al gener del 1966, era més que evident.

La contrapartida econòmica per aquesta presència americana va ser doble: en concepte d'ajut militar Espanya va rebre 600 milions de dòlars, i en concepte d'ajuda econòmica, uns 500 milions. Molt lluny de les xifres que altres països occidentals, com Anglaterra, França, Alemanya o Itàlia, havien rebut en el pla Marshall. Però més enllà de les ajudes econòmiques —o del fet que l'exèrcit espanyol pogués canviar el material de guerra alemany obsolet per un altre una mica més modern, encara que no gaire més, americà— les repercussions del Pacte de Madrid van ser enormes: en política exterior Espanya

va trencar, definitivament, l'aïllament. Un mes abans el Govern espanyol havia firmat també el Concordat amb la Santa Seu i no va passar gaire temps perquè el govern franquista fos acceptat a les Nacions Unides. L'any 1955 Espanya va enviar el primer ambaixador a l'ONU. Altrament, el Pacte atorgava a Franco un enorme prestigi internacional, i al mateix temps els Estats Units es van convertir en el primer aliat del règim franquista. De fet, han estat molts els historiadors que han destacat la transcendència que va tenir aquesta aliança per a la consolidació i el manteniment de la dictadura franquista durant els vint-i-dos anys següents. Els Estats Units, en nom de la defensa del "món lliure", es convertien en el valedor d'una de les dictadures més ferotges de la segona meitat del segle XX, que cap a l'any 1953 encara afusellava opositors polítics i mantenia a les presons centenars de dissidents polítics. No cal dir que el Pacte va ser un cop molt dur per a l'oposició democràtica, que en el decurs dels anys cinquanta va haver de patir la travessa més llarga del desert. Al desembre del 1959, el president nord-americà Eisenhower va ser rebut per Franco en multituds, en una maniobra propagandística que sens dubte el dictador espanyol va aprofitar al màxim.

Les renovacions posteriors. L'any 1963, deu anys després d'haver-se firmat, es va plantejar la renovació del Pacte de Madrid. La situació era, en aquest moment, radicalment diferent: si per una banda els avenços tecnològics havien reduït la funció de les bases militars, per l'altra el règim franquista no es trobava en la situació d'aïllament de deu anys abans. Les bases seguien sent útils per als estatunidencs i Franco era conscient de la importància que continuaven tenint els americans tant pel manteniment del seu poder com per la modernització de l'exèrcit espanyol. I, al capdavant, va ser el dictador espanyol el que va haver de rebaixar les seves pretensions econòmiques inicials. Ara, a més, es constituïa un comitè militar conjunt amb seu a Madrid i els Estats Units es comprometien a contribuir "a la consecució d'una ràpida i eficaç modernització de les forces armades espanyoles i de les indústries militars".

Cinc anys després, al 1968, es va renovar l'acord, per bé que Espanya havia tornat a pressionar per aconseguir una millora econòmica. Les visites que en anys successius van realitzar els presidents Richard Nixon, l'any 1970, i Gerald Ford, el 1975, pocs mesos abans de la mort de Franco, van servir per constatar el suport nord-americà a la dictadura franquista i l'interès dels EUA a garantir una estabilitat política per a Espanya, més enllà de qualsevol vel·leïtat democratitzadora.

Després de la mort de Franco, ben aviat es va evidenciar l'interès del nou règim monàrquic en aconseguir el suport nord-americà, en un moment en què encara no era gens clar el procés d'evolució que seguiria la monarquia restaurada. José María de Areilza, com a ministre d'Afers Exteriors del govern de Carlos Arias Navarro, no sols va renovar l'aliança amb els EUA, sinó que fins i tot la va elevar a una categoria superior, de manera que va convertir el que havia estat un simple pacte en un autèntic Tractat d'Amistat i de Cooperació, que es va firmar el gener del 1976.

Amb l'arribada de la democràcia el tema de les relacions entre Espanya i els Estats Units es va plantejar des d'una nova perspectiva. D'entrada, perquè ja des dels primers governs de la postfranquista Unió de Centre Democràtic es va començar a elaborar una política exterior global que integrés plenament Espanya a Europa i al sistema de defensa occidental i al conjunt de relacions bilaterals sobre noves bases. Des del primer moment el tema de les bases americanes i de la integració a l'OTAN va planar com una qüestió que va esdevenir inevitablement conflictiva, sobretot per l'habitual posició antiatlantista i antinord-americana que històricament havien defensat les esquerres a l'estat espanyol, a causa del suport americà al règim de Franco. El Tractat del 1976 no es va revisar, però, fins al 1982, any en què la UCD va firmar un nou acord amb els Estats Units i va integrar Espanya a l'OTAN. En la revisió del Tractat els dos països es van limitar a tornar-ho a rebaixar a la categoria d'acord i es van regular els avions i els vaixells americans que havien de circular per les aigües territorials, l'espai aeri i el territori espanyol. Però, bàsicament, el tema de

les bases quedava igual, amb l'única diferència que calia distingir quan una base s'utilitzava en el marc de l'acord bilateral o quan es feia en el nou marc de l'OTAN, a la qual també ara pertanyia Espanya.

La solució final —que pretenia trencar amb l'herència franquista— no va arribar fins a l'etapa socialista, quan el PSOE va resoldre les pròpies contradiccions respecte a l'organització atlantista. La seva posició va variar des d'un contundent "OTAN, d'entrada, no" —quan eren a l'oposició— a una acceptació explícita de mantenir-se dins de l'organisme de defensa occidental —a partir del moment en què van guanyar les eleccions, l'octubre del 1982—. I el tema, tal com ja s'ha dit anteriorment, prometia ser conflictiu per les conviccions antiatlantistes de l'esquerra, sobretot quan hom vinculava la qüestió de l'OTAN amb el manteniment de les bases americanes. La consigna d'"OTAN no, bases fora" era habitual en totes les manifestacions que l'esquerra

*L'ingrés d'Espanya
a la CEE va donar
arguments als que creien
que la integració
econòmica a Europa
havia de ser paral·lela
a la integració
militar*

organitzava. Els dirigents del PSOE van haver de convèncer, primer, la militància del propi partit, abans d'adoptar la solució definitiva, i per bé que no va ser fàcil, progressivament es van fer passos importants. L'ingrés d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea (CEE), firmada el 12 de juliol del 1985, va donar arguments als que creien que la integració econòmica a Europa havia de ser paral·lela a la integració militar, en el marc de defensa europeu. L'aprovació final del manteniment d'Espanya a l'OTAN, en el referèndum del 12 de març del 1986, va permetre als socialistes enfrontar les relacions amb els Estats Units sobre noves bases, i més si es té en compte que el novembre

del 1988 l'executiu socialista va firmar el protocol d'ingrés, com a observador actiu, a la Unió Europea occidental.

Va ser immediatament després d'aquest ingrés, el desembre del 1988, quan es va acabar firmant el nou conveni entre els Estats Units i Espanya. L'acord que havia signat la UCD havia expirat al mes de maig, i si no s'arribava a un nou conveni els Estats Units havien de desmantellar totes les bases i desaparèixer del territori espanyol, en el termini d'un any.

El PSOE només volia una reducció de la presència militar americana a Espanya i, en qualsevol cas, establir un acord bilateral com el que tenien altres estats europeus amb els Estats Units. El nou conveni va plantejar la reducció: en tres anys els caçabombarders havien de desaparèixer de la base de Torrejón, i els avions cisterna, de la de Saragossa. La presència militar americana havia de quedar limitada a les bases de Rota i Morón.

Com han assenyalat diferents historiadors, com Àngel Vinas o Charles Powell, a partir d'aquest moment —amb l'europeïtzació de les opcions de defensa espanyoles— hi va haver una millora sensible en les relacions entre Espanya i els Estats Units, i les vinculacions entre el govern socialista espanyol i el nord-americà van ser molt estretes. Fins al punt que, al 1995, un antic ministre d'Afers Exteriors socialista, Javier Solana, va ser nomenat secretari general de l'OTAN, amb el suport dels Estats Units. En aquests moments, però, la situació internacional havia canviat radicalment: la desaparició de l'URSS i del bloc socialista europeu qüestionava la funció tradicional de l'OTAN, i amb la desaparició de l'enemic històric dels nord-americans es produïa un canvi substancial en les relacions internacionals. Era evident, però, que aviat sorgirien nous enemics, que els Estats Units volien continuar exercint una clara hegemonia en el món i que, per tot plegat, continuaven necessitant aliats fidels i bases militars que els garantissin, en la perspectiva històrica del nou segle, regir els destins de la humanitat més enllà d'allò que semblava raonable. A l'estat espanyol l'oncle Sam seguiria disposant d'amics inqüestionables.